

Yıldız, A. (2021). Nirxandina Pirtûka “Kûçikê Daleqandî”yê.

Folklor û Ziman. 2(4), 295-298.

ORCID: 0000-0002-7449-1194

NIRXANDINA PIRTÛKA “KÛÇIKÊ DALEQANDÎ”YÊ

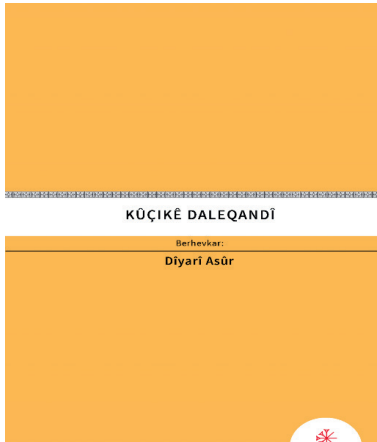
Ayhan Yıldız*

Diyarî Asûr panzdeh çîrok ji nav gelî berhev kirine û navê çîroka “*Kûçikê Daleqandî*”yê ku di rêza sêyem da cih digire, li pirtûkê danîye. Weqfa Mezopotamyayê ev xebat di 2019an da li Stenbolê çap kirîye. Pirtûk cara yekem e ku di hê çapkirin, edîtorê wê Bahoz Baran e û hejmara rûpelên wê 176 e. Amadekarê pirtûkê Diyarî Asûr di sala 1987an da li Êlihê hatîye dinyayê. Wê li di Zanîngeha Çukurovayê da, beşa Filozofiyê xwendîye. Li gor ku di pêşgotina pirtûkê da hatîye dîyarkirin, wê jî di nav komeka xebatkarên folklorê da di sala 2017an da perwerdeya karê folklorê dîtîye û di pey ra dest bi karê berhevkirina van keresteyan kirîye. Ji agahdarîyên hundirê pirtûkê diyar dibe ku ev xebata nivîskarê, ya pêşî ye.

Herçiqas gişt wekî “çîrok” yaxud “xeberoşk xuya bibin jî, hinek di nav wan da dikevin bin banê metinên pêkenîyan.

| 295

* Hindekar, ayhanmeretowar21@gmail.com

Çîroka pêşî *Timayî .. bi Însana Dide Xwarinê*, li ser dehşet û xeşyeta xuya xerab a çikûsiyê ye. Padişah ji wezîrê xwe ra dibêje divê tu hîn bibî bê ka li dinyayê tiştê herî pîs çi ye û werî ji min ra bibêjî. Wezîr bi dinyayê dikeve û li bersivê digere, heke neîne dê bihê kuştin. Wezîr rojekê li ber erdê cotyarekî ye û kûpekî mezin di ber gîsnê wî da derdikeve. Ew jî alîkariya cotyarî dike, kûpî derdixin ku zêr e. Wezîr lê tima dibe û doza şîrkatîya zêran li cotyarî dike. Di pey nîqaşeka tund ra cotyarî, bi şertê ku wezîr gûyî bixwe razî dibe.

Wezîr ji bo zêran xwe dide ber vê kiriyara xerab û kêlfîya ku dike vê bike, cotyarî çawa gava di ber xwe da dibêje “mala minê, yahû li vê dunyayê ji timatîyê pîstir tiştê tune ye”, Wezîr bi ser hemd û hişê xwe ve dihê û demildest hal û meseleyê xwe jê ra dibêje.

Çîroka *“Mele Çivî”* yê, ji pêkenîyeka balkêş pêk hatîye ku rewşa civakî ya xelkê nîşan dide. Pîreka rênçberêkî bi konetîyêkê zîlamê xwe dike mela û rêzerûdanên komîk dest pê dikin. Çîroka *“Kûçikê Daleqandî”* yê, rûdana şivanek û kûçikê wî yê sadiq ku bi xapandina gurekî dibe xayîn vedibêje. Çîrokbêj, ji devê “gur”ekî xayîntîya rêvebirên dewletêkê ji kûçikî ra vedibêje. Kûçikê sadiq, bi gotinên gurî bawer dike, pê dixape û jê ra misade dike ku rojê li pezekê bide û peyra jî îca ew here bermahîyên wî bixwe. Şivan bala xwe didê ku guhertinek di kûçikê wî da xuya dibe. Lewra ew kûçikî ji nêz ve dişopîne. Bala xwe didê ku wa ye gur û kûçik pevra diaxivin û ji wan fam dike ku çi dibêjin û pevra çi karekî kirêt dikin. Êvarê gava şivan pez diîne malê, kûçikê xwe diqefêle û bi serserkî dadiliqîne. Padişah û wezîrê hingê jî bi tebdîlê qîyafet dihên ber derê vî şivanî û kûçikê daleqandî bala wan dikêşe û ji wî dipirsin bê ka ev çi mesele ye ku te ev kûçik weha daleqandîye. Ew ji wan ra nabêje, peyra padişah vedigere payîtextê û bi darê zorê şivanî diîne meqamê xwe. Şivan li wir jî nabêje, wî dizewicînin jî nabêje, peyra padişah dibêje heyran tu bikeve şûna min û vê razê ji me ra bibêje. Ew jî gava hefteyekê dikeve şûna wî, padişahê berê di cihekî da ji bo seyr û temaşeyê vedişêre û gazî wezîrên wî dike. Pêşî bi rêya siyasetnasîyê nemisilmanîya her du wezîr, qazî û rêvebirên dewletê deşîfre dike û padişah bi wan dide hisandin û meseleya kûçikê xwe pê dide serwextkirin.

Çîroka bi navê “*Çîroka li Ser Qederê*”yê, bi awayekî balkêş merivantîya di navbera çîna serdest û ya bindest da vedibêje. Herçiqas wezîrê padîşah bi derfetên dewletî li dijberî qewimîna qederî ya du ciwanan derdikeve jî, bi ser nakeve. Çîroka bi navê “*Derewçî*”yê rûdaneka balkêş a di navbera yekî derewîn û qazî da, bi awayekî komîk vedibêje. Çîroka “*Xewna Qazî*”yê, fen û fûtên jineka kone derdibire bê ka çi bi serê zilamekî masûm da anîye.

Teşeyê çîroka “*Hesamê Axê û Lalîxan*”ê hem bi awayê pexşankî ye hem jî bi awayê nezmî. Axayek ji birayê xwe Hesam Axa ra Lalîxanê dixwaze û berî ku bûkê biînin, jinapa wan ji ber ku dilê qîza wê ketiye Hesam Axa, naxwaze ev zewac biçê serî. Lewra fesadî dike û Hesam Axa poşman dibe. Çi heye ku birayê wî dîsa jî daweta Lalîxanê dike wê ji bo xwe dide anîn. Di rê da gava Hesam çav bi Lalîxanê dikeve dibe evîndarekî bengî û hişê wî diçerqile. Êdî dibe aşiq û bi dinyayê dikeve. Di dirêjahîya çîrokê da êdî kilam dikevin dewrê û hem Lalîxan hem jî Hesam kilamên dilbişewat distrên. Piştî rêzerûdanên cîya cîya her du jî bêyî ku bigihîjin hev û din rehmet dikin.

Çîrokbêj berhema bi navê *Kalo û Pîr Fatê*, bi awayê nezmî û pexşanî vegotîye. Lehengê bi navê Kalo di navenda rûdanan da ye û qaremanîya wî mijara çîrokê ye. Bi tevî egîtîyê, pisporîya wî ya di warê sîyasetmedarîya şerî da jî balê dikêşe. Lewra ev berhem bi taybetmendîyên xwe yên naverokî û ruxsarî dişibe cureyê *destanan*. Çîroka “*Stenbolê û Darê Çam e*”yê, rêzeserpêhatîyên du axayan digel qîza padîşahê Stenbolê û qîza wezîrê wî vedibêje. Her çîrokek çîrokeka din vedike û dîyar dibe ku qîza padîşah jî qîza wezîr jî xwedî hêzên ecinî ne. Ev her du axa piştî têkoşîneka dûredirêj heq dikin ku padîşah qîza xwe li axayekî; wezîr jî li axayê din mar bike. Piştî çendakî gava axa digel pîrekên xwe, berê xwe didin welatê xwe, çemekî mezin dikeve pêşîya wan. Dewrêşekî Xwedê jî bi wan ra ye û ji bilî vî dewrêşî gişt bi avê da diçin. Dewrêş her du pîrekan bi saxî xelas dike, lê her du axa wenda dibin. Çîrokbêj di çîroka “*Elo Rûvî*”yê da jîrî, şarezatî, aqilmendî, sîyasetnasî û ramyarîya keçeka ciwan a gavanekî vedibêje bê ka çawa bi alîkarîya rênîşandana dêya xwe li hemberî mêrê xwe ku kurekî bêtêcrube û nezan ê padîshahekî ye, bi serbilindî û serfirazî li dijberî dijwarîyên jîyanê bi ser dikeve û mêrê xwe ji mirinê xelas dike.

Çîroka “*Fetlûfen*”ê, serpêhatîyên du ciwanên hakimekî vedibêje. Birayê mezin bi awayê bêtêcrube xwe li karûbarên giran qerase dike; lêbelê yê ciwan bi rêya ramyarî, jîrî, çavnasî û şarezatîyê dest bi karûbarên xwe dike. Birayê mezin ji ber nezantî û bêtêcrubetîyê ji canê xwe dibe; lêbelê birayê wî yê ciwan, bi alîkarîya zanetî, ramyarî û tecrubebîrîyê hem di parastina canê xwe da bi ser dikeve hem jî

heyfa birayê xwe hiltîne. Çîroka bi navê “Navê Însana Bipirse”yê, çîroka “Bahlûl Girtîyê Hefta û Bahlûl û Mala Heq û Derewîn”ê gişt çîrokên Behlûlê Dîwane ne. Çîroka bi navê “Çîroka Padişah û Leglegê”yê, ji hêla mijara xwe ve dirûvdarê hikayetên sîyasetnameyî ye. Gava padişah di pey mirina dêya du kurên xwe da jinekê diîne, huzûra mala wan xerab dibe û her du lawên wî terkiserî dinyayê dibin. Rêzerûdanên bêbextîyê ku li van her du ciwanan bûne, piştî ku nesîbê keçeka bitecrube û çavnas a qiralekî dikeve nav qedera wan, ew bi xwe hemû bêbextîyan di huzûra bêbextan da, bi rê û zê vedibêje, bêbext dihên cezakirin û çîrok diqede.

Ev xebata Dîyarî Asûrê di tanga xwe da lêkolîneka tekane ye ku li herêma Êlîhê hatîye kirin. Wî bi awayê pisporane rasteqînîya devoka çîrokbêjan parastîye û teyîsandîye ser kaxizê. Siberojê lêkolînerê dikare van metnan di biwarê zimannasîyê da jî bi kar biîne. Wê ew bêjeyên ku di metinên çîrokbêjî da derbas bûne; lêbelê ne bi kurmancî ne, yaxud her axiver û xwînerên kurmancî yên îro bi wan nizanin jî di jêrenotan da dane naskirin. Wisa dîyar e ku bi vê xebatê berhemeka din a girîng li cureyê “destan”ên kurmançî û “hikayeyên gel”^{1*} zêde bû. Piranîya van berheman wekî kategori li “edebîyata ciwanan” dihên û ji bo keç û xortên nû bi tecrubeyan mişt dagirtî ne. Berhevkarî ev hemû berhem di nav yek hefteyekê da ji çîrokbêjan wergirtîye. Ev kêmahîyek e. Cihê mixabinîyê ye ku “keşûhewa”ya çîrokbêj jî ne “siruştî” ye; bes germegerma temûzê ye. Heger berhevkarê ev xebata hêja di demsala wê ya siruştî da pêk anîbûya, helbet tehm û ekla vegotina vebêjeran hemin dê xweştir bûya. Bi tevî vî awayî herçiqas wê sicîla çîrokan girtîye jî, wê ji çîrokbêjan ev pirsên girîng nekirine: 1) Gelo te ev hikayet *ji kê*; 2) *kengê*; 3) *li ku derê* wergirtîye?

Wekî rexneya dawî ku divê meriv li berhevkarê bike ew e ku wê ji van panzdeh çîrokan 13 ji devê Ebdulezîz Şîmşek wergirtine; tenê 1 çîrokek ji devê Abdullah Kaya, 1 jî ji devê Evdile Koyuncû wergirtîye. Bi qenaeta min ev neheqîyeka mezin e li Şîmşekî. Şîmşek, bi gotina wî hem dengbêj e hem jî çîrokbêj û destanbêj. Heq hebû ku wê bîyografîya Şîmşekî jî li çîrokên wî zêde bikira û ev nav li vê xebata xwe bikira: *Jîyanname û Berhemên Ebdulezîz Şîmşek*. Bi ser vê ra li binî jî ev bigota: Amadekar: Dîyarî Asûr.

1 Helbet ferq di navbera cureyê Çîrok û Hikayeyên Gel da heye. Çawa ku hikayeyên mîna Mem û Zîn, Sîyabend û Xecê, Zembilfiroş û Gulxatûn, Binefşa Narîn, Stî û Fexrî, Gulnaz Xanim û Melo, Tahir û Zuhre û Senem Xanimê ji hêla cureyên xwe yên edebî ve ne çîrok in, ev hikayeya Besam Axa û Lalîxanê jî ne çîrokek e û helbet divê ew jî li krîterên edebîyata gel a dinyayê, wekî Hikayeyên Gelî bihên hesibandin.